

Карл-Маркус Гаус

**ПЪТЕШЕСТВИЕ
ИЗ МОЯТА СТАЯ**

Превод от немски
ЖАНИНА ДРАГОСТИНОВА

София • 2021
Black Flamingo Publishing

Издаването на това произведение беше подкрепено от ТРАДУКИ, литературна мрежа, в която са включени Федералното министерство за Европа, интеграцията и външните работи на Република Австрия, Министерството на външните работи на Федерална република Германия, Швейцарската културна фондация „Про Хелвеция“, КултурКонтакт Австрия (по възложение на Федералното канцлерство на Република Австрия), Гьоте-институт, Словенската агенция за книгата ЈАК, Министерството на културата на Република Хърватия, ресор „Култура“ в правителството на Княжество Лихтенщайн, Фондацията на Лихтенщайн за култура, Министерството на културата на Република Албания, Министерството на културата и информацията на Република Сърбия, Министерството на културата и националната идентичност на Румъния, Министерството на културата на Черна гора, Министерството на културата на Република Македония, Лайпцигският панаир на книгата, Министерството на културата на Република България и фондация „С. Фишер“

traduki

Karl-Markus Gauß
ABENTEUERLICHE REISE DURCH MEIN ZIMMER

© 2019 Paul Zsolnay Verlag Ges.m.b.H., Wien

© Жанина Драгостинова, *превод*
За корицата е използвана фотография
на Карл-Маркус Гаус от Лукас Бек

© Lukas Beck, Photographer
www.lukasbeck.com

© Антоанета Стоилова, *художествено оформление*

© Black Flamingo Publishing, 2021

ISBN 978-619-7362-89-3

*„Моля да не бъда упрекван, че се губя
в подробности; така правят
пътешествениците.“*

КСАВИЕ ДЪО МЕСТР

„Пътуване около моята стая“ (1795)

1.

Зигмундстор, наричан от жителите на Залцбург открай време Нойтор или Новата порта, е тунел, прекаран в XVIII век през един от вътрешните градски хълмове, за да свърже Стария град с южните и западните квартали. Петдесет метра зад Нойтор вдясно се отклонява улица, която се вие в три неостри завоя покрай хълма Мьонхберг и отвежда извън града, а на половината височина между първата и втората извивка се намира къща, която ми беше позната още от детството. Хванал за ръка родителите си, често бях минавал оттам, тъй като ние живеехме в по-краен район, и когато отивахме на кино или пък в някоя гостилница в Стария град, вървахме точно по тази улица.

Къщата е построена през 1896 година, а 98 години по-късно заедно с жена ми и тогава все още малките ни деца ние се пренесохме в този спокоен квартал в доста по-обширен апартамент, напускайки станалата ни вече прекалено тясна квартира на шумна, отвеждаща извън населеното място улица в другия край на града. Къщата с жълта, богато украсена с шукатура и с орнаменти фасада има още два етажа, разположени над високия партер, и е дело на Якоб Чекони, който произхожда от династия на архитекти и строители от италианската област Фриули. През 1857 година баща му Валентин се преместил от Джемона в Залцбург и довел със себе си своята лична свита от зидари, дърводелци, тенекеджии в града, чийто образ и до днес се определя от двестата сгради, издигнати в продължение на три поколения от самия него, от сина му Якоб и от Карл, нещастния син на сина му. Бяхме спестили

толкова пари, колкото ни беше възможно, също толкова получихме назаем от една щедра възрастна двойка художници и потънахме в дългове за повече от две десетилетия, за да можем да заживеем в апартамент, който щеше да предложи достатъчно място за всички ни: за децата, за нас и за нещата, които ни бяха важни, за мен, който винаги съм работил у дома.

Апартаментът е на два етажа и представлява преобърнат кораб. Предишната му притежателка е изградила мансардната част на къщата, чийто таван се скосява остро нагоре, целият е облицован с дърво, а през приличащите на люкове малки прозорци влиза оскъдна светлина, така че човек се чувства като в турбухата на кораб. Ако в безоблачните нощи погледнем към небето през най-горния люк, виждаме как на дъното на морето блещукат звезди. Тук горе всъщност е долната палуба, на която са разположени баня и две средно големи стаи. Затова пък долният етаж представлява проветривата горна палуба, през високите прозорци светлината влиза в стаите, в малката кухня, в миниатюрния кабинет, който е с еднаква височина, ширина и дължина, и в едно извънредно голямо помещение, което най-вероятно се е получило, когато при някое от многобройните преустройства стаята за хранене и всекидневната са се съединили в нещо като салон.

Ако човек се изкачи по стълбището на къщата, мине покрай апартаментите на останалите пет домакинства и стигне до нашия на последния етаж, ще влезе в него през врата от светлокафяво, тънко лакирано дърво с много грапавини, драскотини, изгъркани места. Преддверието е малко, но пък широко и зад ъгъл, затова не прилича нито на приемна, нито на гардеробна, в странните му пропорции има нещо едновременно ампутирано и помпозно. В действителност то се е сдобило със сегашната си форма доста преди нашето време. Очевидно първо е била смалена голямата кухня, след това от полученото се величествено антре е

откъснато място за кабинет, в който първоначално вероятно са настанявали прислугата, и сега посетителите, които влизат за първи път, остават с впечатление, че попадат нито в прекалено голямо, нито в прекалено малко помещение. Те нямат представа дали трябва да се поогледат, за да открият нещо интересно, или този междинен свят е само за да си оставят палтата и да проникнат с малки стъпки отвън навътре, от големия свят в нашия.

Апартаментът притежава нещо екстровертно и нещо интровертно, но много повече отколкото в отделните стаи, всяка от които е свързана по различен начин с далечни земи, интровертното се усеща тук, където външният свят се превръща в такъв едва след затварянето на входната врата. Когато нашите отдавна пораснали деца ни идват на гости, още с влизането си те започват да душат, като че ли разпознават жилището от детството си точно по миризмата в преддверието, която за тях завинаги и в целия свят ще излъчва единствено и само този апартамент.

Наляво от преддверието се отива в кухнята, направо има врата, сякаш изрязана в масивен бял вграден шкаф, зад която е кабинетът с форма на куб. В дясната страна се намира никак неподходяща на общия стил, украсена с арка врата, от която всъщност започва същинското жилище. Тук се влиза в стая, почти толкова голяма, колкото всички останали взети заедно, в нея са разположени нашата основна библиотека, дългата маса за хранене, много от картините ни и различни семейни предмети, изпълнени със символни послания. Веднага зад вратата вдясно масивно дървено стълбище с два завоя отвежда нагоре към тъмния търбух на кораба. Един петък там аз вдигнах котвата, представих си приключенията, които ме очакваха, и се отправих надолу към горната палуба.

2.

Има неща, които не ти трябват, и затова не можеш без тях. Ножът за отваряне на писма винаги е бил у дома, но и двамата с жена ми нямаме представа кога сме се снабдили с него или от кого сме го получили. Той просто си е бил и е тук и, макар че не го използваме за отваряне на писма, на никого от нас дори не му би минало през ум да не го използва, когато става дума за разрязването на рекламни брошури, сметки, служебна поща или известия. Лежи върху масивния скрин във всекидневната заедно с всякакви други неща на потъмняла, очукана сребърна табла, каквито навремето са били използвани в по-добрите гостилници при поднасянето на гарнитура към основното ястие.

Ножът за отваряне на писма е от изтъпена, с течение на времето и от двете страни загладена стомана, острието е дълго четиринайсет сантиметра, преди да потъне в дългата осем и широка два сантиметра дръжка от месинг. Бронзовата дръжка и сребърното острие са с филигранна направа, един нож за отваряне на писма не бива да прилича на боен нож. В горния и долния ръб дръжката е украсена с орнаменти в югендшил, а в средата и от двете страни има малка черна плочка с бронзови надписи. От едната страна се чете: „Етернитови шишти – патент Хачек“, а от другата „Най-добрите покриви: сигурни – устойчиви при буря – изискани“. Значи това ще да е подарък или пък рекламен предмет на фирмата „Хачек“, която прави покриви от етернитови плоскости и то от времето, когато въпросният строителен материал все още е бил определян като „изискан“.

Дълго време употребявах ножа, без да обръщам внимание на надписите или без да се запитам какво общо имат те с този уред. После обаче любопитството ме зачовърка и това, което открих, беше следното: самото название „етернит“ идва от основателя на династията, изобретателен, находчив мъж на име Лудвиг Хачек, роден през 1856 година в моравското градче Теше-

тице, който заедно с родителите си се преселва в Горна Австрия, но бързо се отскубва от работата в семейната пивоварна, обикаля английските индустриални райони и непрекъснато се занимава с всякакви експерименти в областта на техниката и химията. Той е човекът, купил една изоставена фабрика до Фьоклабрук, в чиито работни помещения след нетърпеливи опити изнамира нов материал, послужил за модернизирването на строителството в целия свят, използван от поколения наред, но пък с времето всъщност оказал се с изключително вредно действие, тъй като, че азбестът, една от съставките на изобретения от Хачек строителен материал, е отровен, не се е разбрало още дълго време.

Само за няколко години моравчанинът Хачек става един от най-успешните едри индустриалци на Дунавската монархия. През 1901 година той патентова етернита като смес от влакно, цимент, вода, целулоза и въздух в съответните точни пропорции. Неговият строителен материал е огнеупорен, водонепропусклив и по-лек от всеки друг, който до този момент е бил употребяван в строителството. Названието „етернит“ му хрумва по подобие на латинската дума за „вечност“ – aeternitas, и макар че самият етернит да не е вечен, все пак издържа доста дълго, както и семейното предприятие „Хачек“ не остава завинаги, но все пак се запазва над три поколения. Чак през ХХІ век една действаща глобално швейцарска фирма купи заводите за етернит във Фьоклабрук и ги включи в концерна си.

На малкото запазени снимки от Лудвиг Хачек се вижда силен мъж с тъмна коса и виещи се на големи масури мустаци, явно сресан по подобие на престолонаследника Франц Фердинанд. Хачек методично изгражда империята си, появяват се фабрики за цимент, в целия свят се продават лицензи, а в Линц една огромна пясъчна яма е превърната в парк, който той подарява на града и в който построява собствената си къща, т.нар. вила на Хачек. Нишките, придаващи уникалното качество на етернита, се добиват от минерала азбест; самият изоб-

ретател на етерните в най-добрите си години попада в плен на мъчителна болест, която вероятно е причинена от азбеста. Няма дори шейсет години, когато умира на 15 юли 1914 година, две седмици след престолонаследника, две седмици преди избухването на Първата световна война.

Синът му Ханс продължава да ръководи разрасналото се из целия свят предприятие, като във времето между двете войни организира живота във фабриката с осъзнат социален патернализъм. Легендарни стават неговите работнически селища във Фьоклабрук, където персоналът бива подслонен в апартаменти и къщи, твърде разкошни за условията на времето, които обаче за добро или зло са обвързани с фирмата, така че онези, които изгубват работата си, остават и без жилище. Във Фьоклабрук Хачек развива в по-малък мащаб концепцията, осъществена в родината на предците му от братята Бата в град Злин, а именно създаване на собствена работна сила, която е едновременно привилегирована и зависима, и освен това живее до работното си място в специално разработено за целта селище.

За Злин вече бях чел няколко изследвания и бях чувал разни странни неща, преди да тръгна към Чехия, за да видя с очите си този първи град в света, построен изцяло според архитектурните принципи на функционализма. Когато в един септемврийски дъжд стигнах до Белите Карпати и близо до словашката граница зърнах силуета на Злин, усетих как дъхът ми секна. За историческото заселване двама колкото гениални, толкова и безскрупулни капиталисти възлагат на най-добрите архитекти от времето си да издигнат този град модел, като ги карат непрекъснато да го модернизират, докато утопията за индустриалния град се превърне в реалност, в която всичко от градския живот е подчинено на една конкретна цел: обувките да се произвеждат в огромно количество и то на толкова ниска цена, както никъде другаде по света, а хилядите работници, необходими за създаването им, да живеят

в подчинение поради пълна задоволеност и състояние-то си на незрялост.

Щом приближих Злин, видях безброй подобни на кубчета къщички, построени в строг геометричен ред по хълмовете, всички с еднакъв размер, всички с червени тухли, всички с градинки. Работниците от Злин са поставени в много по-добро и в същото време много по-лошо положение в сравнение с другарите си от работническата класа, живели където и да е по-света в първата половина на ХХ век. По-добре, защото всеки от тях обитава малко собствено жилище, може да се храни здравословно и евтино в работническия стол, да ходи в най-голямото кино на Средна Европа, да посещава различни културни събития, да използва всякакви спортни съоръжения. По-зле, защото животът на всеки работник протича в предначертани норми, в архитектурно отношение на най-високо ниво, дело на двойката архитекти Франтишек Гахура и Владимир Карфик, която построява работническото селище и издига на „Хауптщрасе“ многоетажната сграда за фабриката и помещенията за администрацията. В социално отношение също всичко се движи в определени норми, тъй като привилегированите работници от Злин нямат право да основат профсъюз и са задължени дори в почивните дни да се отдават на щастието си да живеят в „града на новия човек“. Поръчителите на архитектите, патриарсите на работническото семейство, са братята Томаш и Ян Бата, открили своята първа фабрика за обувки още в края на миналия век, през Първата световна война произвели милиони ботуши за войниците от хабсбургската армия, а през двайсетте години чрез диктаторския си маниер на управление така функционално организирали труда и живота в града си, че последиците са едва ли не сюрреалистични.

Следобед посетих някогашната административна сграда на № 21 на „Хауптщрасе“, придружен от недоверчива жена фелдфебел, която дебнеше дали в празните коридори няма да се появи вражеска войска, за чийто

шпионин очевидно ме взимаше. Сградата беше снабдена с огромен стъклен асансьор, който някога е бил подвижна канцелария с бюро, телефон, място за седане, и е превозвал Томаш Бата от един до друг етаж, така че той непрекъснато да наблюдава подчинените си. В това време брат му Ян умувал над плана как да пренесе целокупното чехословашко население в Бразилия; пресмятал колко пари са необходими, за да може за десет милиона средноевропейци в бразилската джунгла да се построят толкова и толкова индустриални градове, и стигнал до извода, че би могъл да се справи със събирането на сумата. В действителност той все пак издига две бразилски копия на Злин – Батайпора и Батагуасу – където от четирийсетте години започва да произвежда обувки за световния пазар.

Хилядите работнически къщички и до днес определят образа на град Злин, както високите стъклени административни сгради и обширните помещения на фабриката; в някои от тях междуременно отново се произвеждат обувки. Близо до футболния стадион, където тази събота имаше истински търкал, тъй като есенният сезон се беше открил с мач на местния футболен клуб срещу отбора на „Сигма Оломоуц“, намерих хотел, чието име така силно ме привлече, че попитах рецепционистката, мила млада жена в униформа, дали имат свободна стая. Едва след това постепенно взех да откривам, че самият хотел „Салуун“ е шедевър на функционализма. Получих стая и ми връчиха специален ключ за вратата от дебело бронирано стъкло, която разделяше коридора на първия етаж: вляво, зад вратата, бяха стаите за малкото туристи, вдясно, както не след дълго ми направи впечатление, стаите, които се даваха почасово на проститутки и техните клиенти. Вечерта в обзаведения като американски салуун ресторант на семействата се сервираше засищаща чешка кухня, няколко часа по-късно може би половината стадион се изсипа да отпразнува с бира победата на местния футболен клуб „Злин“, към полунощ безспорно сериоз-

ната рецепционистка се качи върху една от масите за билиард, за да прави стриптийз около кол за танцуване, а на следващата сутрин любезната ѝ баба, облечена в селска престилка на цветенца, поднесе на гостите на хотела обикновена селска закуска. Много фамилиарно, казах си, много функционално.

Територията на фабриката с работническите селища във Фьоклабрук не можеше да се сравни с ансамбъла, завладял целия град Злин, но това бяха същите дух и воля, които тук са задвижили друг предприемач от същия калибър. Ханс Хачек се смяташе за първообраз на социалния фирмен патриарх, не само защото беше изградил работническото селище във Фьоклабрук, а и защото с лични средства открива болница, където са лекувани много от страдащите от асбестоза негови работници; след няколко десетилетия тя е трябвало да бъде взривена, тъй като заради употребения при строителството азбест пациентите не се излекували, но пък сестрите и лекарите се разболявали. Ханс Хачек, който в този район и до днес има славата на благодетел, също като баща си не доживява до старини, затова пък това сторва синът му Фриц, учил за химик и страстен почитател на автомобилните състезания. В неговата ера фирмата е засегната от световната криза в индустрията с азбест, защото материалът, който прави бетонът лек и устойчив, най-после е разпознат като смъртоносен.

Фриц Хачек отдавна е търсел алтернативни нишки и през 80-те години променя продукцията си. Всъщност специалистите са знаели доста отдавна, че азбестът предизвиква редица болести, най-вече на белите дробове. Но жалбите на работниците и профсъюзите постоянно са отхвърляни от съдилищата, чак през 2005 година употребата на азбест е забранена в Европа, само в Европа... Сред многото предприемачи, осъзнали необходимостта за освобождаването от азбеста, изпъква швейцарецът Щефан Шмидхайни, смятан за харизматичния идеолог на загрижената за околната среда промишленост, но който също така като главен акцио-

нер във фирмата „Етернит – Италия“ продължава да използва смъртоносния материал чак до 1986 година. В негово отсъствие на съдебен процес в Рим заради смъртта на повече от две хиляди работници милиардерът е осъден на осемнайсет години затвор, присъда, която по-късно е отменена поради давност, но продължава да си е висяща.

Етернитът, който завладява големия свят, търговайки от градеца Фьоклабрук в Горна Австрия, се беше промъкнал и в моя малък свят, но не в покрива, във фасадата, в градинската мебел или чрез някакво благосъстояние или смърт, а с ножа за отваряне на писма, произведен най-вероятно в по-ранните години на предприятието, тъй като върху плочката му се беше разположил хабсбургският двоен орел. Нямам представа колко плика съм отворил с острието му, само днес един с молба за дарение от благотворително дружество, покана от една галерия, сметка от домоуправителя, два каталога на германски издателства.

3.

Хората, които някога редовно ми пишеха писма, са починали, замлъкнали, разочаровани от мен или постепенно дезертирали от действителността на личните думи в дигиталния свят на предварително зададените. Пощальоните все по-рядко носят в дома ми истински писма, тези документи на приятелство или вражда, свидетелства за симпатия, внимание, отрицание. Както аз получавам много по-малко писма от преди, така и сам почнах да проявявам нехайство и да не се упражнявам редовно в съсредоточаване при писането им. След безславна кратка съпротива се отдадох на комуникацията чрез имейли, благодарение на която вече всичко уреждам доста по-бързо, отколкото по-рано.

Имейлът не е съвременна, модифицирана форма на писмото, а неговото дигитално отрицание, което го

лишава от същината му: а именно, че човек намира време да го напише и, докато го пише и представя себе си в него, се обръща към съвсем конкретен друг човек, пред когото разкрива специална страна от личността си. Ако човек прочете писмата, които е получил в по-предишен етап от живота си, ще се изуми колко различни тонове се чуват в тях, също и обратното – как се променя собственият му стил, отношението, с което се захваща да пише някое писмо, е в зависимост от представата му за адресата. Това беше истинската тайна на писмата, а именно, че в главата си създавахме образа на този, към когото се обръщаме, което пък се отразяваше и на писмото ни, което пишехме в момента, както и обратното, че се стараехме да му предадем точно определена представа за себе си. Жан Амери¹ нарича това положение при писането на писма „автоконструкция“, и десетилетия, преди още писмото да бъде изтикано от новите технологии, той се оплаква от залязването на културата на писмата.

Знакът, който днес слагаме в много имейли и смс-и, идва от постоянно разрастващия се резервоар на емотиконите и няма нищо общо с онзи двоен образ, от една страна – който ние си съставяме за получателя, и от друга – който искаме той да си състави за нас. Това е просто един формален знак, поставен, за да се обозначи настроението, в което забързано пишешите вероятно се намират, например като онази вечно усмихваща се, замръзнала в усмивката си физиономия, с която се удостоверява, че съчиняващите текста се радват на добро настроение в момента на съчиняването. Който няма готовност и не разполага с време и красноречие, за да изрази езиково индивидуалността си, може да бръкне в резервоара и да хване това,

¹ Жан Амери (1912–1978) е австрийски писател, журналист, кинокритик. Изпратен от нацистите в концлагерите в Аушвиц и Бухенвалд. Най-известната му творба е „На границите на ума: размишленията на един оцелял от Аушвиц и неговите реалности.“ – Бел. прев.